

's-HEERENBERG KERK VAN DE H. PANCRATIUS

Geschiedenis

De thans hervormde kerk, dicht bij het kasteel, is slechts voor een gedeelte de oude stadskerk van 's-Heerenberg. Zij was voor de reformatie gewijd aan de H. Pancratius en de H. Georgius. Deze kerk kwam voort uit de slotkapel van het kasteel Bergh en werd officieel in 1399 tot parochie verheven. 's-Heerenberg had veel te lijden tijdens de 80-jarige oorlog. In 1587 werd weliswaar een eerste predikant aangesteld, maar de kerk veranderde in een ruïne. In 1612 werd dus de eerste steen gelegd voor een nieuw bedehuis ten behoeve van de protestantse gemeente, maar de reformatie kwam in 's-Heerenberg niet goed van de grond. De katholieke Contrareformatie ontwikkelde zich vanaf 1580 en het vrije Kleefse gebied lag dichtbij. Bovendien werden de katholieken in de eerste helft van de 17^e eeuw verzorgd door priesters die op het kasteel verbleven. In 1672, bij de komst van de Fransen, bouwden de katholieken een schuurkerk. In 1700, tijdens de Hollandse Missie, maakte vicaris Codde melding van een vaste statie in 's-Heerenberg. In 1798 stelde Prins van Hohenzollern Sigmaringen Huis Bergh met de tuin en het bos beschikbaar om er een seminarie op te richten. De opleiding van priesters voor de Hollandse Missie was urgent. In 1799 werd het seminarie geopend. Het functioneerde als opleidingsinstituut voor de zending in Nederland tot 1842. In Warmond ging de opleiding toen verder.

Tegen het eind van de 18^e eeuw was de schuurkerk veel te klein. In 1803 liet het vermogend echtpaar Van Bauwstetter in de tuin van een groot herenhuis een kerk bouwen. In 1805 droegen zij de kerk in eigendom over

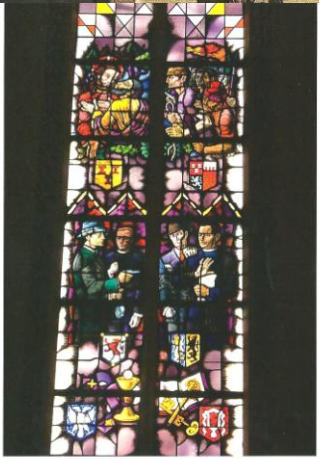
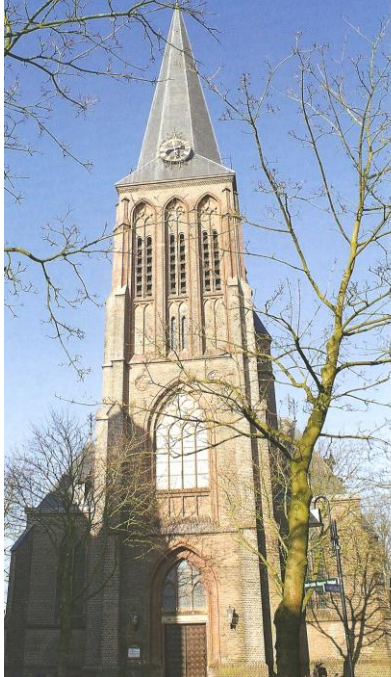
aan de 'Rooms Katholieke gemeente', inclusief de hele inventaris. Een half jaar later werd de Bauwstetterkerk ingezegend. Koning Lodewijk Napoleon, in 1809 op bezoek in de stad, schonk de kerk 1200 gulden voor de bouw van een klokkentorentje. De kerk bleek met de groei van het aantal gelovigen al spoedig te klein.

Met de komst van de in Groenlo geboren pastoor J.Th. Nalis, veranderde er veel. Zijn relaties met de burgemeester van Bergh Carolus A.L. baron van Hugenpoth tot Aerdts en andere adellijke personen, zorgden ervoor dat de plannen voor een nieuwe kerk, die rond 1860 al gemaakt waren, werkelijkheid werden. Op 22 mei 1896 kon de eerste steen gelegd worden.

Gebouw

De Pancratiuskerk is een driebeukige neogotische kruisbasiliek, gebouwd in de jaren 1896-1897 en een typische

vertegenwoordigster van een Rijnlandse variant van de late gotiek uit de school van A. Tepe. Zij kent een door zijkapellen geflankeerd koor en een toren van vier geleindingen met een ingesnoerde naaldspits. Koor, kapellen en dwarschip-armen zijn driezijdig gesloten. A. Tepe was lid van het Sint-Bernulphusgilde. In samenwerking met zijn collega's en mede gilde-leden, de beeldhouwer en kunstschilder W. Mengelberg, de Utrechtse edelsmeden Brom, de glazenier H. Geuer, de orgelbouwer M. Maarschalkerweerd en anderen, heeft hij deze kerk gebouwd en ingericht. Hun schepping is duidelijk aanwezig in de stad 's-Heerenberg. De neogotiek kenmerkt zich door omhoogstrevende, verticale lijnen en spitsbogen in wanden, gewelfribben en vensters. Met voorliefde voor soberheid en een uitstekend gevoel voor verhoudingen heeft A. Tepe dit Godshuis geschapen.

A. Asperslagh uit 1955. In de bovenste helft van elk raam is een taferel uit het lijden van Christus afgebeeld, eronder ziet men scènes van de arrestatie en gevangenschap van Pastoor Galama en Kapelaan van Rooyen. In het middelste raam worden de Pastoor en Kapelaan gearresteerd door twee gewapende mannen. In het linkerraam is pastoor Galama afgebeeld, gezeten in de cel en bewaakt door een soldaat met het jaartal 1942. In het rechterraam is kapelaan Van Rooyen te zien, die door een soldaat wordt geslagen met eronder een portret van de kapelaan en eveneens het jaartal 1942. De beide priesters zijn in Dachau vermoord.

In het zuidelijk transept zijn drie ramen van de hand van G.T.M. Lelivelt uit Doetinchem. De ramen zijn uit 1978.

Op de zangzolder is ook het schitterende venster van glazenier H. Geuer te zien. Hierin zijn vier figuren afgebeeld: St.-Caecilia, St.-Jan, St.-Gregorius en David.

Het fraaie venster gaat helaas gedeeltelijk schuil achter het orgel van orgelbouwer Maarschalkerweerd, dat sinds 1907 in deze kerk staat. In 1967 is het orgel gewijzigd in dispositie. De orgelkast is ontworpen door F.W. Mengelberg.

Achter in de kerk bevindt zich de doopkapel met de monumentale doopvont, eveneens uit het atelier van F.W. Mengelberg. Freule Alphonse van Hugenpoth tot Aerdts schonk het geld voor deze doopvont en het fraaie smeedijzeren afsluithek van de doopkapel.

De vloeren van de kerk zijn deels van hout en deels van tegels. De plavuizen komen uit de bekende fabrieken van Villeroi & Boch. Ze zijn even oud als de kerk en in siervand gelegd.

Voor in de kerk, op het priesterkoor, staat het fraaie oude neogotische hoofdaltaar, eveneens uit het atelier van Mengelberg. In de retabel of altaaropstand zijn in kalkzandsteen twee tafereel uitgebeeld: de verheerlijking van Jezus op de berg Tabor (links) en de verschij-

ning van de Heer aan de ongelovige Thomas (rechts). Antonetta van Hohenzollern, de dochter van koning Ferdinand II van Portugal, heeft het altaar geschenken, maar aan de vrijgevigheid van haar schoonvader Karl Anton van Hohenzollern en van haar man Leopold van Hohenzollern is het te danken dat de bouw van deze vorstelijke kerk gerealiseerd kon worden. Zij stelden inkomsten uit fondsen beschikbaar, waarmee het leeuwendeel van de kosten kon worden gefinancierd.

Niet helemaal honderd jaar oud, maar wel uit dezelfde ateliers van Mengelberg, zijn de fraaie kruiswegstaties (1919) langs de beide lange buitenwanden, gesigneerd door N. Poland. Ook is er het fraaie grote triomfkruis (1927), in de volksmond ook wel 'botterkruis' genoemd.

De kerk bezit een bijzonder wierokvat en een scheepje uit de overgangstijd Louis XV-Louis XVI (roccoco 1750-1775).

Tot besluit nog iets over de klokken: Zij werden in 1496 gegoten door een van de grootste klokkengieters van die tijd: Geert van Wou uit Kampen. De drie klokken, de Mariaklok, de Pancratiusklok en de Antoniusklok, begeleiden al meer dan 500 jaar vele generaties 's-Heerenbergse mensen in vreugde en verdriet. Er is geen enkele andere kerk in Nederland waar een compleet middel-euws gelui van eenzelfde gieter, en dan nog wel van Van Wou, aanwezig is.

Verdere Monumenten

Kerk van de Hervormde Gemeente, Hof van Bergh
Oude Gasthuis met kapel, Gasthuisplein
Gebouw van het voormalige klooster Sint Bonifatius met kloostertuin, nu stadspark, waarin de staties van de Kruisweg uit 1910, Emmerikseweg
Kerkhof, achter de wallen

De Pancratiuskerk is een Rijksmonument en is vanaf 1990 tot 2008 in fasen grondig gerestaureerd. Medio 2009 zal de totale restauratie afgerond zijn: het schilderen van het priesterkoor, waarna ook het interieur van de kerk zijn oorspronkelijke polychrome schilderwerk weer terug heeft gekregen.

Literatuur

- J. Kalf, *De katholieke kerken in Nederland*, Amsterdam 1906
- A.G. van Dalen, *Nederlandse geschiedenis in en om de Liemers*, Didam 1939
- E.H. ter Kuile, *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Geïllustreerde Beschrijving, Deel IV, De provincie Gelderland, Tweede Stuk, Het kwartier Zutphen, 's-Gravenhage 1958*, p.21-24
- Carine Hoogveld, *Glas in lood in Nederland 1817-1968*, 's-Gravenhage 1989
- A.J. Looijenga, *De Utrechtse School in de neogotiek. De voorgeschiedenis van het Sint Bernulphusgilde, Amsterdam 1991* (diss)
- Heemkundekring Bergh, *1897-1997: 100 jaar Sint-Pancratius 's-Heerenberg*, spec.nr. 38 van Old Nij's, 's-Heerenberg 1997
- A.J. Looijenga, *Alfred Tepe (1840-1920)*, In: *De Sluitsteen, Jaarboek 1999*
- Hans de Beukelaar, *De gemeente Lichtenwoorde 1815-2005. De moette van het vastleggen meer dan waard*, Aalten 2005